

**VIURE I MORIR A LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA 1936-1939:
DEU ANYS D'HISTÒRIA D'UNA ACTIVITAT EDUCATIVA AL MUSEU
D'HISTÒRIA DE CATALUNYA**

**LIVING AND DYING IN THE SPANISH CIVIL WAR 1936-1939:
TEN-YEAR HISTORY OF AN EDUCATIONAL ACTIVITY AT MUSEUM OF THE HISTORY
OF CATALONIA**

Maria Feliu Torruella

Grup de recerca DidPatri. Departament de Didàctica de Didàctica de les Ciències Socials.
Facultat de Formació del Professorat. Universitat de Barcelona (UB),
Passeig de la Vall d'Hebron, 171, 08035 Barcelona, Espanya.
mfeliu@ub.edu

Rebut: 08/07/2011

Acceptat: 20/07/2011

Resum

Viure i morir a la guerra civil Espanyola 1936-1939 és un taller educatiu del Museu d'Història de Catalunya. Va néixer fa més de deu anys ja que des del Museu hi havia la necessitat de treballar el tema i les seves creadores també compartien aquesta visió. Després d'un any sencer de feina, de recerca de fonts i documentació i de moltes hores de treball en equip va sorgir el taller tal i com avui el coneixem. Després de deu anys, però, les coses han anat canviant i transformant-se, des dels coneixements sobre el període fins a la formació didàctica dels equips d'educadors. En el present article, repassem aquests deu anys tot conversant amb les creadores de l'activitat i els educadors que la porten a terme per tal d'extreure'n algunes reflexions sobre la didàctica de la història en entorns patrimonials.

Paraules clau: Didàctica de la història, didàctica del patrimoni, Guerra Civil espanyola.

Abstract

Living and dying in the Spanish Civil War 1936-1939 is an educational workshop of Museum of the History of Catalonia. It was born more than ten years because of the needing of the Museum to work this issue. Moreover, its creators also shared this view. After a whole year of work, research and gathering sources and historical documents and many hours of teamwork, the workshop emerged as we know today. Nevertheless, after ten years, things have changed and transformed e. g. from the knowledge of the period to the training of educators' teams. In this article, we review the last ten years by talking with creators of the activity as well as educators who carried out it in order to draw some reflections on the teaching of history in heritage environments.

Key Words: *Teaching history, Teaching heritage, Spanish Civil War.*

SUMARI: Introducció; La creació d'un material didàctic per a aprendre la guerra civil en un context patrimonial. Parlem amb les creadores; Com es concreta el taller ara?; Què en pensen els educadors del museu?; Quines conclusions ens podem extreure de les seves respostes? Camí d'una reflexió final.

Introducció

Què és el taller de la guerra civil?

FONT: MATERIALS DIDÀCTICS DEL MHC.

Figura 1. Portada del taller de l'historiador: *Viure i morir a la Guerra Civil Espanyola 1936-1939*.

Viure i morir a la Guerra Civil espanyola 1936-1939 (fig. 1), és un taller educatiu, dirigit als alumnes d'educació secundària, del museu d'Història de Catalunya. És una activitat que té una durada de dues hores i que es realitza, principalment, a l'aula didàctica del museu i als espais de l'exposició permanent dedicats a la guerra civil. Els principals continguts que es treballen en l'activitat són la vida a la reraguarda i al front durant la Guerra Civil. L'activitat va estar dissenyada i pensada per treballar l'empatia com a element fonamental per aproximar-se a la història. Així doncs, a partir de la vivència de quatre personatges, de jocs de simulació i a les activitats didàctiques realitzades amb fonts primàries, els alumnes

s'aproximen a aquest període de la història de Catalunya d'una manera propera i completa. Els objectius principals d'aquest taller, tal i com s'enuncien des del Museu, són: incorporar elements de la quotidianitat i de les mentalitats durant la guerra (reraguarda i front) com a mitjà de reconstrucció del passat, des d'una perspectiva d'història total; oferir un conjunt de coneixements i de materials didàctics que facilitin la comprensió i conceptualització de la Guerra Civil; reviure empàticament, a través dels personatges del taller, situacions de la reraguarda i del front que facilitin la comprensió dels principals problemes de la Guerra Civil espanyola; aproximar a partir de mètodes socio-afectius i de la simulació l'experiència personal en la comprensió dels processos històrics; aprendre a utilitzar fonts primàries, documentals i materials, com elements propis del mètode històric en la reconstrucció del passat i, finalment, comprovar la fiabilitat de les fonts en la construcció del coneixement històric i comprendre que les fonts són la matèria primera que cal interpretar (Bastida *et al.*, 2002).

Veiem, doncs, que des dels objectius de l'activitat ja s'expliciten els dos eixos fonamentals que estructuraven l'activitat: el treball amb fonts primàries i secundàries com a eina clau per a aprendre història i el desvetllament de l'empatia per a comprendre accions, decisions, sentiments i pensaments de les persones en un moment històric concret. Aquest són dos aspectes fonamentals que donen estructura a l'activitat i que constitueixen un dels pilars de la didàctica de la història. A través de les fonts podem aproximar-nos al passat i conèixer-lo i, al mateix temps, donar la possibilitat als

participants de descobrir quina és la feina que fan els historiadors (Bardavio i González, 2003). El treball empàtic, altrament, és essencial per a la descoberta de molts dels períodes històrics i és un dels aspectes que ajuden a acostar la història als infants. Si de ben petits utilitzem estratègies fonamentades en l'empatia aconseguirem que el seu descobriment històric sigui molt més pròxim (Hernández i Santacana, 1995).

Quins continguts s'hi treballen?

Els principals continguts procedimentals que es desenvolupen a l'activitat educativa són, la identificació de relacions de causa-efecte en l'esclat de la Guerra Civil espanyola (1936-1939); la identificació de conceptes històrics dinàmics: successió, canvi, transformació i evolució; el contrast, buidatge i interpretació de fonts primàries; la manipulació de fonts materials; la identificació empàtica amb problemes i vivències relacionats amb la Guerra Civil espanyola, tant del front com de la reraguarda; la simulació de situacions i problemes socio-històrics propis de la contesa bèl·lica i de la immediata postguerra; la localització en mapes de topònims i llocs bèl·lics; el càlcul de percentatges i comparacions de variables quantificables; la creació d'un clima propi de l'època i, finalment, l'extracció de conclusions a partir d'un procés analític (Bastida *et al.*, 2002).

En relació als continguts conceptuals, cal remarcar que el taller educatiu gira al voltant de causes de la Guerra Civil espanyola (1936-1939); les característiques de la vida quotidiana durant la Guerra Civil espanyola a la reraguarda: les dificultats de la subsistència, l'escolarització, etc... S'intenta

fer una aproximació als trets més significatius de la vida quotidiana durant la Guerra Civil espanyola al front; al canvi cultural i noves funcions de les dones en la vida pública i en la producció durant la guerra. També es fa incís en els contrastos socials entre classes benestants i classes populars en la vivència de la guerra i l'arribada massiva de refugiats i els problemes de subsistència a la reraguarda. Un bloc important de conceptes també gira al voltant de la violència interna: els bombardeigs a la població civil, la repressió i la por i de les conseqüències ideològiques i polítiques de la victòria franquista. Finalment, com no podia ser d'una altra manera tenint en compte que el taller està centrat en la guerra civil, s'hi destaquen els aspectes militars de la Guerra: el front, l'exèrcit, atac i contraatac, instrucció (Bastida *et al.*, 2002).

També, dins la mateixa activitat, es volen desenvolupar les següents actituds, valors i normes: interès per a conèixer el passat a través de la imaginació i la creativitat, la valoració positiva de la diversitat d'experiències personals que ens ajuden a reconstruir el mosaic històric, la sensibilització pels aspectes relacionats amb la vida quotidiana d'homes i dones com elements essencials per a comprendre la història, la consciència del valor de la companyonia i la solidaritat com a actitud indispensable per a la supervivència en situacions de perill extrem, l'acceptació de normes de treball basades en el diàleg i exemptes d'estereotips sexistes i la necessitat de sensibilitzar-se amb l'experiència de la Guerra Civil espanyola per a poder acostar-se al significat de les que ara tenen lloc en d'altres indrets (Bastida *et al.*, 2002).

Quina és la metodologia?

L'activitat s'estructura a partir del discurs de l'educador del museu i del treball dels alumnes. Per tal d'iniciar la descoberta del període de la guerra civil, l'educador realitza una introducció que capta els coneixements previs de l'alumnat. Al mateix temps, també s'explica el funcionament del treball en equip ja que el taller està dividit en quatre blocs identificats amb quatre personatges i, per tant, és necessari que el grup classe que participa a l'activitat es divideixi també en quatre grups (fig. 1). Cada petit grup s'ocupa d'analitzar les causes i viure les conseqüències i les implicacions pràctiques de la guerra en la pell del personatge que els ha tocat ja que cada un d'ells explica aspectes de la seva vida quotidiana tant a la rereguarda com al front.

És en aquest sentit un taller centrat en el treball de fonts i en la recerca per part de l'alumnat (Gil i Peris, 1995). Metodològicament parlant, els alumnes s'endinsen en un procés de recerca que els fa simular el que faria un historiador i per tant ha de contrastar i analitzar fonts per extreure'n conclusions. Didàcticament, doncs, està ben fonamentada perquè la descoberta del període històric sigui plena (Trepat, 1995).

Un cop cada grup de treball ha analitzat les fonts corresponents a cada personatge i ha

Figura 2. Alumnes realitzant el treball en grup. FONT: PEP PARER-MHC.

completat el quadern educatiu, tota la classe puja a les sales del museu corresponents al període per fer una posada en comú i explicar el procés de recerca fet al taller.

Quan es treballa didàcticament una activitat al dia a dia a vegades cal modificar-la, replantejar-la, reelaborar-la, etc. Molt sovint, les activitats es modifiquen perquè les generacions d'educadors dels equipaments es van succeint i cada un adapta les activitats educatives en funció de les seves capacitats. És per aquest motiu que, després de més de deu anys de funcionament de l'activitat, ens va semblar interessant recórrer als orígens d'aquesta i saber com havia estat plantejada, amb quina finalitat, per entendre ara quin és el plantejament i encarar la formació dels educadors de forma coherent amb els plantejament originaris de l'activitat.

La creació d'un material didàctic per a aprendre la guerra civil en un context patrimonial. Parlem amb les creadores.

Parlem amb Gemma Tribó, Anna Bastida i Carmen Sierra professores del departament de didàctica de les ciències socials de la Facultat de Formació del professorat de la Universitat de Barcelona. Les tres, van ser les creadores de l'activitat que es desenvolupa al Museu d'Història de Catalunya i hem parlat amb elles per saber una mica més sobre la història d'aquesta proposta educativa. D'aquesta manera, com ja hem comentat, sabrem quines eren les intencions inicials de l'activitat i podrem reorientar-la i encarar la formació dels educadors amb més solidesa. Exposarem tot seguit, la conversa mantinguda amb elles.

- Com va néixer l'activitat?

L'activitat neix entre els anys 1998 i 1999, en els que comencem a fer la proposta i a plantejar com ha de ser l'activitat fins que la desenvolupem fins al final. Al mateix temps que vam començar a pensar sobre la possibilitat de fer alguna cosa relacionada amb el treball de fonts documentals sabíem que el Museu tenia la necessitat de fer materials didàctics sobre història. En aquells moments, a més a més, havíem estat treballant, amb l'Anna Bastida, aspectes de l'educació per la pau i ens va semblar pertinent elaborar una proposta. És per això que ens vàrem presentar al Museu d'Història de Catalunya i el tècnic d'educació de llavors, el Lluís Campins, va veure clarament que el material que li presentàvem era apte per a l'elaboració d'un taller educatiu. En el nostre cas, si no hagués estat per la conversa amb el museu, potser haguéssim optat per fer un treball més intel·lectual de fonts documentals però en veure que els interessos del museu eren aquests vàrem decidir tirar endavant. No teníem un hàbit molt estructurat en la creació de material i per tant vàrem optar per interaccionar els materials que ja teníem i que formaven part de recerques prèvies i les necessitats del museu. Aquest va ser el nostre punt de partida.

- Com es va concretant el taller?

A partir d'aquell moment, decidim iniciar un procés de recerca per a buscar fonts i documentació però el tema el teníem molt clar des del principi: la guerra civil a la vida de les persones. I, sobretot, la guerra civil a la reraguarda. Amb tot, ens va sorgir un

dubte important ja que si volíem parlar de la guerra havíem de tocar, per força, el front ja que la vida a la reraguarda està condicionada, per força, pel front. Se'ns va anar complicant temàticament l'elaboració de l'activitat però al mateix temps, els objectius se'ns presentaven de manera molt clara. EN primer lloc, volíem un equilibri de gènere i que els protagonistes fossin meitat dones i meitat homes. Sempre es parla dels homes com a protagonistes de la guerra però les dones també ho són i per això volíem tractar-ho. En segon lloc, ens sortien una sèrie de temes que teníem molt clar que havien de ser tractats: el fet de ser soldat voluntari, la fam, els bombardeigs, els canvis culturals, l'organització de la producció, etc. Degut a la gran quantitat de temes que sorgiren com a fonamentals, vàrem decidir organitzar el taller a partir de quatre personatges i que cadascú fos representatiu d'algun aspecte concret. Per exemple, el personatge de la *Maria* representa el canvis en el paper de la dona, abans de la guerra no treballa, durant la guerra sí, ens explica els canvis en els plantejaments culturals, la vida al dia a dia, com es fa càrrec dels membres de la seva família, etc. L'altra dona, la *Teresina*, ens serveix per parlar dels bombardeigs sobre la població, dels refugis antiaeris, de la defensa passiva, dels experiments d'italians i alemanys en relació als bombardeigs sobre la població civil, etc. És una dona de poble, d'una zona rural pobre que marxa a viure a Barcelona i allà l'atrapa la guerra. La *Teresina*, a més a més, té l'anàlisi d'un document molt bonic que és la primera fotografia que li fan a una persona en la

que ella escriu: "os mando mi sombra". Com veus, doncs, tots els personatges tenen una doble aproximació als temes, per un cantó la part històrica i documental però per l'altra la part emocional a partir d'objectes, sentiments, etc. En aquest sentit, nosaltres volíem potenciar el que és una didàctica socio-afectiva en el sentit de practicar l'empatia, plantejar a l'alumnat per què serveix aquest objecte o demanar-los que es situïn en el seu lloc era quelcom que consideràvem fonamental i per fer-ho calia que aquests personatges estiguessin ben construïts i documentats.

A més a més, dins d'aquesta experiència emocional que comentàvem, dos dels personatges creats, en *Miquel* i la *Teresina* són reals. La *Teresina* encara està viva, era minyona a Barcelona quan esclata la guerra i gran part del que s'explica en el taller és cert tot i que algunes de les fonts que se li atribueixen són extretes d'altres contextos. El cas del *Miquel* també està basat en fets reals i l'itinerari que segueix el personatge és el que va viure de veritat, en la primera lleva de soldats el declaren inútil, en la segona lleva sí que el recluten, etc... són aspectes de la vida del personatge que succeïren de veritat i que es traslladen en el taller. És per això, doncs, que aquest doble apropament, històric i emocional, a la vida dels personatges dóna riquesa didàctica a l'activitat.

El quart personatge, el *Jaume*, representa una figura cabdal de la guerra civil i que ha estat molt mitificada: els joves que van anar al front d'Aragó. En aquest

cas, utilitzem fonts de personatges reals i les creuem per donar autenticitat a les vivències que representa aquest jove. Això es pot fer perquè les vivències durant la guerra estan molt ben documentades. Hi ha una sèrie d'informació que vàrem extreure dels llibres de memòries i que no es podia utilitzar com a text directe que vàrem reconvertir-la en cartes i en el cas del *Jaume* ho vàrem utilitzar de manera força constant.

Un cop teníem els personatges dibuixats l'activitat es desenvolupa de manera més concreta. El primer que vàrem fer va ser comprovar que tots els temes que nosaltres volíem treballar estaven representats en cada un d'aquests personatges. No va ser una feina fàcil ja que en el moment de creació del taller, 1998-1999, no hi havia massa estudis sobre el tema. De fet, hi havia pocs estudis sobre la incidència de la guerra en la vida de les persones. La violència de la guerra tapa la violència interna. Es parla molt de la violència simbòlica i cultural que es produeix sobretot als primers mesos de la guerra però hi ha una violència de la que no es parla mai (o que en aquells moments no es tocava) que és la violència entre els pobres, entre els iguals que es barallaven per un tros de pa. És un tipus de violència que queda emmascarada per la que la guerra porta en sí mateixa.

Un dels estudis que havíem portat a terme era sobre el Baix Llobregat –realitzat per Gemma Tribó-. D'aquells estudis, en podíem extreure, per exemple, les piràmides d'edat i veure com les mares falsejaven l'edat dels fills.

- Com us vareu organitzar entre vosaltres per crear l'activitat? De quina manera vareu treballar?

Un cop vàrem tenir els temes que volíem desenvolupar en l'activitat i un primer esbós dels personatges ens vàrem dividir la feina. Vàrem establir tres fases de treball, en un primer moment ens calia contextualitzar tot el tema, en segon lloc era important reflexionar sobre les diverses temàtiques que volíem desenvolupar i en tercer lloc era important fer una recerca de material (fonts, fotografies, cartes, objectes, etc.). La Carmen Sierra es va ocupar de fer recerca sobre el paper de les dones durant la guerra i el canvi de rol que aquestes havien d'assumir. També es va ocupar de fer recerca sobre les milicianes. La Gemma Tribó es va encarregar de l'impacte demogràfic de la guerra, dels refugiats i de la solidaritat internacional. En aquest sentit, va ser molt interessant veure la solidaritat que s'estableix entre els pobles i sobretot veure com van ser les relacions amb els francesos ja que hi va haver episodis bonics. És cert que políticament ens van abandonar però en canvi es van produir espais i ocasions molt solidàries entre els pobles. L'Anna Bastida es va ocupar del front i de desenvolupar, sobretot, el personatge del *Jaume*.

Hi havia, doncs, tres eixos temàtics vertebradors que s'estructuraven en tres personatges molt clarament. A mesura que la recerca de documentació i fonts avançava ens intercanjàvem les troballes i així els personatges anaven creixent i entrelaçant-se els uns amb els altres.

A nivell de bibliografia vàrem utilitzar els estudis fets per Rafael Abella i per Clavijo que eren estudis molt locals però que ens servien per a documentar-nos, per aprofundir en temes concrets i per trobar fonts d'anàlisi pel taller. Va ser un treball realitzat en equip i és per això que ens complementàvem força i anàvem encaixant entre totes les peces que trobàvem. També va ser des del treball en equip que arribàrem a consens sobre continguts. Per exemple, en el cas del paper de la dona, si no hagués estat per l'intercanvi d'informació i la recerca que vàrem fer, en haguéssim quedat en l'aspecte concret de les milicianes i en canvi vàrem poder aprofundir més.

- Per què vareu trobar important plantejar una activitat sobre la guerra civil?

En primer lloc pel grau de desconeixement del tema. Generalment la guerra es tracta a partir dels mapes, de gran personatges i de grans estratègies, però se sol tractar poc, i més fa tretze anys quan vam plantejar l'activitat, des del punt de vista de la vida de les persones. Cal considerar, doncs, que la guerra té un impacte molt gran en la vida de la gent i aquest aspecte des del món educatiu està poc treballat i tractat a l'aula. És doncs, un dels aspectes que ens va fer decidir i optar per l'elaboració d'una activitat d'aquest tipus. Nosaltres pensem que la història és la vida de tots els homes i les dones. Si acceptem una epistemologia on els fets socials són els que construeixen la història cal fer canvis. Aquest aspecte, s'havia elaborat molt des del punt de vista teòric però en canvi s'havien realitzat pocs exemples pràctics. És per

aquest segon motiu que consideràvem important el plantejament d'un taller sobre la vida de quatre persones. La història té un potencial des de la vessant crítica, convida a reflexionar, a formar críticament els ciutadans, a formar-los en els valors de la democràcia per construir un món millor. Aquest aspecte, com dèiem, fa tretze anys, era poc present en el món educatiu. Vòliem que els alumnes aprenguessin a pensar històricament i treballant el taller des dels paràmetres que hem explicat, pensàvem que es podia aconseguir. La idea era atorgar a història present en el currículum una funció d'educació en un temps col·lectiu, no estudiar el passat per erudició sinó des del punt de vista dels ciutadans.

- Què ha de saber un educador que desenvolupa aquesta activitat?
En primer lloc ha de tenir seleccionada una bibliografia bàsica sobre la guerra civil i, evidentment, haver-la llegit. En segon lloc, ha de tenir coneixement sobre la vida quotidiana de les persones durant la guerra. Si l'educador només coneix del taller allò que treballen els alumnes difícilment arribarà als objectius plantejats.
- Moltes gràcies.

Conclusions extretes de la conversa amb les creadores.

Com hem pogut veure a través de l'entrevista, el procés de creació d'una activitat didàctica per a un equipament cultural és llarg i complex. Sovint, són processos que duren mesos sencers perquè a partir de la idea inicial cal anar reformulant i conduint la informació per

tal de donar cos a la proposta. En el cas que ens ocupa, la feina més feixuga va ser la de realitzar el procés de recerca i documentació. Ens agradaria destacar, en aquest sentit, que aquest és un pas bàsic i imprescindible per a la confecció de propostes didàctiques en història. Cal que tot allò que un equipament vol explicar en forma de taller o de visita estigui perfectament documentat i més si el que es pretén és fer una aproximació històrica a partir del treball amb fonts primàries i secundàries.

En segon lloc, hem pogut veure que l'activitat en essència manté l'estructura inicial, els quatre personatges que elles van crear s'han mantingut amb el pas del temps i el treball al voltant dels quatre eixos temàtics també. Amb tot, la part de l'aproximació empàtica ha anat derivant ja que en un inici l'activitat pretenia que els alumnes poguessin primer a les sales del museu per tal de captar quins eren els espais dels seus personatges i així començar a descobrir-los d'una manera més ambiental. Aquesta part, no es realitza actualment i potser per això l'empatia es desenvolupa menys tot i que sí que es treballa. Només pel fet de descobrir un període històric a partir de la veu d'una persona ja fa més fàcil la tasca de que l'alumnat es col·loqui a la pell de l'altra. D'altra banda, cal destacar que sovint la formació inicial dels educadors dels museus està molt vinculada a les seves carreres d'origen i, per tant, tenen molt clars quin són els continguts històrics a desenvolupar però en canvi els manca formació en didàctica. Segurament per això, l'activitat queda més centrada en el treball de continguts, fets i conceptes i no tant en l'aproximació didàctica a partir de l'empatia històrica.

Com es concreta el taller ara?

Hem esmentat amb anterioritat que aquesta activitat té més de deu anys d'existència i segueix sent una de les més seleccionades per part del professorat del quart curs de l'ESO. Si agafem les estadístiques del Museu d'Història de Catalunya veurem que en els últims quatre cursos s'han realitzat 227 tallers de *Viure i morir a la Guerra civil* la qual cosa ens indica que han participat d'aquesta activitat més de 5500 escolars. Aquest fet cal trobar-lo en l'estructura del taller en sí que hem anat descrivint en les pàgines anteriors. Els alumnes els agrada descobrir el període a partir dels personatges, els agrada manipular objectes, fotografies i fonts, treballar en equip i, en definitiva, sortir de les aules de l'escola. Al mateix temps, la visita conclusiva al museu els serveix per posar en context allò que han viscut a l'aula taller. El professorat, per altra banda, veu l'oportunitat de treballar directament amb fonts (cosa que a l'aula és més difícil de realitzar) i molts cops per aquest motiu escullen l'activitat. (Tribó, 2005). En fet de poder dedicar dues hores a la descoberta d'un tema amb profunditat és un dels altres motius que situen aquesta activitat dins de les preferides per aquesta franja d'edat.

Aquest fet, ens fa plantejar que el taller en sí manté la seva coherència interna i segueix tenint sentint després de més de deu anys de funcionament; si bé és cert que caldria, potser, actualitzar algunes fonts que s'utilitzen, l'activitat continua sent didàcticament vàlida. Des del punt de vista de la formació de l'equip d'educadors, el que hem anat consolidant en els últims anys ha estat la vessant més didàctica de l'ensenyament i l'aprenentatge de la història. En el cas concret d'aquesta activitat, hem procurat que els educadors

FONT: PEP PAREL.

FONT: MHC.

Figures 3 i 4. Els educadors en dos moments de l'activitat. A la 3 fent la posada en comú a les sales del museu, a la 4 ajudant a un participant a fer la recerca.

entenguessin la importància dels processos didàctics que els alumnes han de dur a terme: contrastar fonts, seleccionar informació a partir de testimonis, simular decisions o opinions dels personatges, posar-se a la

seva pell, etc. (Merchan i Garcia, 1991). I, al mateix temps, hem seguit profunditzant en el coneixement estrictament històric del període per tal que els educadors se sentin còmodes a l'hora de conduir el grup.

Què en pensen els educadors del museu?

Ens ha semblat oportú, però, que de la mateixa manera que hem recorregut a l'origen de l'activitat per descobrir com va néixer i veure si manté la seva essència després de tants anys; demanar la visió que els educadors del museu tenen de la mateixa. Per molt que des de l'equip d'educació del museu es realitzi un seguiment de cada una de les activitats que conformen l'oferta educativa els educadors són els que les executen i els que tenen un contacte diari amb el professorat i l'alumnat. Les seves opinions, doncs, són bàsiques per poder arrodonir les estratègies educatives que es porten a terme i revisar, si és necessari, les activitats de l'oferta.

Els educadors en aquesta activitat tenen un paper de referència durant l'activitat al taller didàctic ja que ajuden als participants a treballar amb les fonts textuais, objectuals i fotogràfiques que tenen. Si algun grup s'encalla, és l'educador el que l'ajuda a seguir endavant. Al mateix temps, quan es realitza la posada en comú a les sales del museu, també actuen com a referència ja que canalitzen la informació obtinguda durant el taller i ajuden a l'alumnat a exposar les conclusions a les que han arribat durant el procés de recerca. (fig 3 i 4)

Exposarem a continuació, l'opinió de cada un d'ells a partir de quatre preguntes bàsiques que els hem fet i així sabrem quina opinió tenen de l'activitat.

A. Què et sembla l'activitat?

Educador 1:

Considero que l'activitat ajuda d'una manera didàctica a veure quins efectes va provocar la Guerra Civil espanyola sobre part de la població civil de Catalunya. Alguns dels personatges queden una mica curts, perquè se centren les preguntes en uns aspectes que potser no arriben a fer veure el conjunt de les vivències: El Jaume, on es demanen molts aspectes a nivell d'estratègia militar i penso que es podria donar més força als canvis que va suposar per a l'exèrcit la pujada al poder del partit comunista o s'hi podria fer veure la presència de companys estrangers voluntaris per parlar de les brigades internacionals. La Teresina, tot i que és el personatge dels bombardejos, quan els nens fan el resum de la seva vida pràcticament no ho tenen en compte, potser s'hi hauria de centrar més el personatge, a més, alguna pregunta porta a l'error perquè es pot creure que va haver-hi atacs químics i no n'hi va haver i per últim, crec que tot i que no haguem de ser centralistes, comptant que cap dels personatges viu tota la guerra a Barcelona, potser en aquest cas i comptant que la ciutat va ser la més castigada de totes, es podria parlar del fet de viure-ho aquí i que cada dos/tres dies hi ha atacs, no només esmentar un bombardeig a Granollers com fa l'activitat. Els personatges de la Maria i el Miquel els trobo més ben fets. En el cas del Miquel m'agrada molt el què li passa al personatge, els nens en algun moment s'emboliquen, perquè va cap aquí, cap allà i fa moltes coses, però el personatge és molt bo...

És una pena i una dinàmica entre la població catalana, que es parli de la Guerra Civil espanyola com una guerra en què tots els catalans eren republicans i tots els republicans eren bons. A Catalunya també va haver-hi franquistes i també va haver-hi descontrol i assassinats sense judici (primer per part dels "anarquistes" i més descontrolats i després per part dels agents comunistes i les txeques), però suposo que aquesta dinàmica no es pot canviar.... seria bo afegir un personatge que reflectís també aquesta realitat...

Educador 2:

L'activitat em sembla molt bona, considero que l'alumne pot aprendre molt bé com es vivia i com era la guerra a partir dels quatre personatges. M'agrada el fet de que s'hagin escollit personatges tan diferents. Els materials escollits per a cada personatge també em sembla bo.

Educador 3:

A mi el taller m'agrada perquè a partir de la biografia d'un personatge entenen millor un aspecte de la guerra, tot i que crec que és un taller per fer després de treballar el tema a classe. Crec que els personatges estan molt ben pensats i que les fonts que s'utilitzen en general són bones. Les úniques que són una mica confuses són el mapa del front del Pallars (Jaume activitat 2) i els cartells de les dones (Maria activitat 3). El que sí trobo a faltar és la visió de la guerra des de l'altre bàndol.

Educador 4:

Prou completa, però potser podria ser completada amb algun tipus d'audiovisual

que acabés de donar una imatge d'allò que s'ha explicat, ja que les escenografies de la casa dels anys trenta, la trinxera, el refugi i les escoles són exemplificadores però poden ser més completes.

B. Quina és la dinàmica que es genera i els problemes de l'execució de l'activitat?

Educador 1:

En l'activitat comencem (almenys jo, però crec que tothom) amb la introducció de 20/30 min en què resumim el què va significar la II República i el què va ser la Guerra Civil espanyola, moltes vegades els alumnes vénen sense haver tocat el tema o havent arribat només a la II República...

Després els alumnes comencen a treballar per ells mateixos. En el meu cas, els dic que qualsevol pregunta estic per allà, hi ha algunes preguntes que ja sé que sempre em preguntaran i ja sóc prop del grup quan estan a punt de fer-la, d'altres te les demanen a vegades...

A partir d'un moment donat començo a donar voltes, a veure com ho porten, allà també van sorgint preguntes. Però en general se'n surten, tot i que a vegades van més lents i ja ens encarreguem de treure'ls algunes de les preguntes que potser són menys importants.

Finalment es puja a dalt i allà els nens s'encarreguen de descriure el seu personatge i a partir dels temes que hi sorgeixen es va ampliant la informació. El cas que deia de la Teresina és el més "difícil", en el sentit que en teoria és dels bombardejos i ells no és el tema que més destaquen sinó la vida quotidiana que ja s'ha parlat amb la Maria. O el Jaume, que

Maria Feliu Torruella

Viure i morir a la Guerra Civil espanyola 1936-1939:

dóna poquet de sí... En general considero que no aporta massa problemes aquesta activitat, només aquestes quatre cosetes que ja les tenim apreses...

Educador 2:

La dinàmica és, segons la meua opinió, molt bona. Els alumnes dins del taller saben que hauran de fer unes activitats que després es posen en comú a les sales. Aquest ordre em sembla bo. Els problemes de l'execució són que hi ha confusió amb algunes imatges i alguns documents, moltes vegades el document no dóna la resposta a la pregunta que ells tenen al dossier . I d'altres vegades, la resposta està als documents dels personatges però costa arribar (fins i tot als monitors) a les respostes. Penso que potser s'hauria de revisar el material.

Educador 3:

El fet de començar directament al taller fa que la introducció sigui més pobre, sobretot si no han treballat el tema a classe. Dels grups que he tingut, els que han funcionat pitjor han estat els que no tenien ni idea del tema. A nivell de sales el problema per mi és la cuina dels anys 30. La majoria de cops m'he trobat un habitatge i he hagut de marxar ràpidament i acabar el tema en un altre lloc. També he trobat que el grup de la Maria en general no acaba el dossier.

Educador 4:

Dinàmica en teoria de treball de grup, però en la major parts dels casos un membre de l'equip llegeix i respon les qüestions, mentre que la resta no hi acaba de participar activament, fet que

provoca que se'n ressenti la seva atenció. Existeixen algunes activitats que no acaben de quedar clares, com ara la d'identificar els cartells del govern, dels anarquistes i dels comunistes.

Les activitats del personatge d'en Miquel són les que treuen més temps amb diferència, i no s'acostumen a tractar. El mapa final és una mica difícil de completar i fins i tot resulta certament innecessari.

C. Quina és la teva tasca com a educador durant l'activitat? Tens un paper actiu o passiu?

Educador 1:

L'educador és actiu durant el principi i el final, a la introducció i a la posada en comú. Després, durant el seu temps de treball estic més o menys activa segons el grup que toca, si rebutgen qualsevol ajuda, acabes no sent-ho, en d'altres que els costa més ets més activa... Evidentment que l'activitat no és com en una visita de parlar tota l'estona, però també estàs actiu, clar!

Educador 2:

L'educador ha d'estar per conduir l'activitat, algunes vegades més i d'altres menys, dependrà del grup. Per fer que els alumnes ho vagin entenent, que mirin els documents que han de mirar i responguin tot correctament. No ha d'estar mai passiu, sempre ha d'anar d'una taula a l'altra per revisar. Això principalment ja que d'altres vegades, si el grup no ha estudiat la guerra, haurà d'explicar contingut i donar informació per tal de que l'alumne pugui fer l'activitat.

Educador 3:

La principal tasca de l'educador és definir molt bé el marc de la guerra de manera que ells el vagin omplint. Durant el treball del dossier el monitor ha d'ajudar sobretot per aclarir o recordar coses que s'han dit a la introducció però, al marge de les fonts que he comentat abans, els dossiers no tenen massa dificultats. A les sales el monitor torna a tenir un paper important perquè és l'encarregat d'extreure la informació important de les presentacions dels nens. El monitor ha de "modelar" l'exposició dels nens ajudat per la museografia i la biografia de cada personatge per tal que tot el grup es quedi amb les idees principals d'aquell aspecte concret de la Guerra.

Educador 4:

És un simple observador que dóna indicacions per tal de conduir als alumnes cap a deduccions, tal com ho faria un historiador.

D. Quina formació ha de tenir l'educador per fer l'activitat?

Educador 1:

Formació? Suposo que saber coses de la Guerra Civil, de la vida quotidiana, de com es vivia en una o altra banda del país. A més de tenir molt clar quina és la cronologia i quins són tots els elements que hi van participar. Jo, en el meu cas no hi he hagut d'afegir coses a la meva formació, però també és el meu tema, llavors en aquest cas hauriem de veure les carències que hi senten altres monitors per saber-ne la formació.

Educador 2:

Penso que el monitor ha de conèixer què passa durant aquests tres anys de guerra. Però sobretot tenir clar: els bàndols, les dates dels bombardejos més forts, l'avanç de la guerra, la vida a la reraguarda. També el monitor ha de saber els anys previs, per tal d'explicar el per què del cop d'estat. Una cosa important del monitor per fer l'activitat és conèixer bé el material del taller.

Educador 3:

Per mi el moment més important com a educador és la introducció sobre la Guerra. Has d'explicar la Guerra Civil en 30 minuts, sense cap tipus de suport i amb els nens ja distribuïts per grups a les taules. En aquest moment es necessita una gran capacitat de síntesi i eines per mantenir l'atenció dels nens. Si a més, els nens no tenen ni idea de qui és Stalin, o la diferència entre anarquistes i comunistes, necessites saber reformular el discurs. La part a les sales per mi és més senzilla perquè la biografia dels personatges els ajuda a presentar la informació i la museografia ajuda al monitor a complementar-la.

Educador 4:

Bàsicament conèixer bé la Guerra Civil a Catalunya i sobretot el dia a dia durant la guerra en els pobles i ciutats catalans. També saber com era l'exèrcit republicà, quines deficiències tenia i quins eren els sentiments dels soldats que van participar en la guerra.

Quines conclusions ens podem extreure de les seves respostes? Camí d'una reflexió final

Després de llegir les opinions dels educadors del museu i observar-los en el seu dia a dia en podem extreure una sèrie de conclusions encarades a l'activitat i també una sèrie de reflexions sobre quina és (o hauria de ser) la tasca educativa dins d'un museu d'història. En primer lloc, els educadors destaquen que l'activitat està ben plantejada i estructurada i allò que troben a faltar té més a veure amb alguns problemes de connexió entre les fonts que es treballen i les preguntes dels dossiers que no pas amb problemes estructurals de l'activitat. Per tant, coincideixen amb el que hem apuntat en pàgines anteriors que el taller educatiu estava molt ben plantejat des d'un inici. Amb tot, també plantegen la necessitat d'enfocar l'activitat des dels dos bàndols i no només mostrar el cantó republicà i per tant plantegen una manca de continguts històrics. El que ens sembla més interessant de destacar des d'un punt de vista de la didàctica de la història és la percepció que ells tenen de quina ha de ser la formació que un educador de museu ha de tenir. La majoria d'ells, per no dir tots, plantegen quins continguts han de dominar per tal de poder executar l'activitat. Només en un cas, es comenta l'exigència de dominar els materials que la configuren i apunten que han de tenir alguna noció de gestió de grups. Amb tot, cap d'ells, manifesta la necessitat de formació en

didàctica de la història ni esmenta cap de les coses que haurien de dominar didàcticament (treballar amb fonts, despertar l'empatia...). Ens sorprèn la resposta en el context del museu ja que són educadors que reben orientacions didàctiques constants i que se'ls forma en aquest sentit però no deixem de trobar-la normal dins d'un context més ampli d'educació patrimonial. Encara ara, després de molts anys d'intervencions de renovació en la didàctica patrimonial (tan museogràfiques com educatives), seguim pensant que allò més important són els continguts a explicar. No voldríem donar a entendre aquí que no considerem els continguts una eina essencial per a qualsevol activitat educativa, de fet ja n'hem remarcat la importància quan resumíem allò més important de la conversa amb les creadores del taller. Aquesta activitat no s'hauria pogut construir sense els continguts, les fonts, la documentació i selecció d'informació que es va realitzar en el seu moment. A més a més no es pot fer didàctica en el buit, però sí que volem remarcar la necessitat de seguir insistint en la formació didàctica dels educadors patrimonials. Si no sabem com explicar la nostra història difícilment aconseguirem que sigui recordada ja que un conjunt de fets si no són viscuts de manera interioritzada i, per tant, si no són transmesos des d'una didàctica de la història clara i fonamentada, difícilment seran apresos i ràpidament cauran en l'oblit.

Agraïments

Volem donar les gràcies a l'equip d'educadors del museu d'Història de Catalunya per donar-nos les seves opinions i a les creadores del taller educatiu per presentar-se a parlar amb nosaltres. Sense ells, aquesta visió global de l'activitat que aquí hem volgut ressenyar, no hagués estat possible. Agraïm també el suport del Ministerio de Educación y Ciencia, Plan Nacional de I+D+I 2008-2011, proyecto: "Museografía didáctica e interpretación de espacios arqueológicos" (Codi: EDU2008-00427/EDUC). Convocatòria ajuts a treballs de recerca en l'àmbit de la pau "Arqueologia del conflicte i educació per la pau" (Codi: 2010RICIP 00004) i Ministerio de Presidencia, convocatòria 2011 "Arqueología y memoria de la aviación republicana (1938-1939)" (Codi: MRP 63.1).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BASTIDA, A, SIERRA, C i TRIBÓ, G. (2002): *Viure i morir a la Guerra Civil espanyola, 1936-1939*. Museu d'Història de Catalunya, Barcelona.
- BARDAVIO, A. i GONZÁLEZ, P. (2003): *Objetos en el tiempo. Las fuentes materiales en la enseñanza de las ciencias sociales*. ICE/Horsori, Barcelona.
- GIL, E.; PERIS, T. (1995): *Interroguem el passat recent. El mètode indagatori en la classe d'Història*. Germania. Alzira.
- HERNÁNDEZ, F.X. y SANTACANA, J. (1995): "Ideas, estrategias y recursos". *Cuadernos de Pedagogía* 236, pp. 12-25.
- MERCHAN, F. J. i GARCÍA, F.F. (1991): "Una metodología basada en la idea de investigación para la enseñanza de la Historia", *Studia Paedagógica*, nº 23, pp. 43-54. ICE- Universidad de Salamanca, Salamanca.
- TREPAT, C.A. (1995): *Procedimientos en Historia. Un punto de vista didáctico*. ICE-Universidad de Barcelona y Grao, Barcelona.
- TRIBÓ, G. (2005): *Enseñar a pensar históricamente: los archivos y las fuentes documentales en la enseñanza de la historia*. ICE-Universitat de Barcelona, Horsori, Barcelona.